

Sefer Devarim and Questions of Composition: Medieval Sources

משה מפי עצמו אמרן

מגילה לא,ב: אמר אביי: לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל קללות שבמשנה תורה — פוסק. מאי טעמא? הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן.

סנהדרין צט,א: ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו, זהו "כי דבר ה' בזה".

דברים א,א-ה: (א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן ונצרת ודי זקב. (ב) אחד עשר יום מחרב דרוך הר שעיר עד קדש ברנע. (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחודש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צנה ה' אתו אלהם. (ד) אחרי הפתו את סיון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת בארבעי. (ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר.

רמב"ן דברים א,ב: ואמר עוד: כי הואיל משה באר את התורה הזאת, וזה רמז במצות שנאמרו כבר, שיחזיר אותם לבאר אותן ולחדש בהן דברים. וטעם 'הואיל משה' — שרצה לבאר להם התורה, והזכיר כן להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן, ולא צוהו השם בזה.

רמב"ן הקדמה לספר בראשית: ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית: 'וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר'. אבל היה הענין להכתב סתם, מפני שלא כתב משה רבינו ע"ה התורה כמדבר בעד עצמו, כנביאים שמזכירין עצמן, [...] אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים וייחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר. [...] ואל יקשה עליך ענין משנה תורה שמדבר בעד עצמו: ואתחנן אל י"י (דברים ג:כ"ג), ואתפלל אל י"י ואומר וגו' (דברים ט:כ"ו), כי תחלת הספר הוא: אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל (דברים א:א'), והנה הוא כמספר דברים בלשון אומרם. [...] אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה כולה מתחלת ספר בראשית עד 'לעיני כל ישראל' מפיו של הקב"ה לאזנו של משה, כענין שנאמר להלן: מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ירמיה ל"ו:ח).

אברבנאל הקדמה לספר דברים: ענין הספר הזה ואמתתו הוא שמרע"ה אמר הדברים האלה וביאר המצוה שנזכרו פה לישראל לצורך פרידתו, ורצה הקב"ה אחרי שהשלים לאמרם לישראל שיכתב בספר התורה כל זה כפי מה שאמרו משה. [...] הנה אם כן שאמירת הדברים האלה לישראל היו ממרע"ה לא היתה כתיבתה בספר התורה ממנו. כי הנה לא כתב הוא ע"ה אותם הדברים מעצמו. כי איך יכתוב דבר מעצמו בתורת האלהים? אבל כתיבת זה כלו היה מפי הגבורה ככל דברי התורה, כי הסכים הקב"ה על ידו וישרו בעיניו דברי הצייר הנאמן. ולכן אמרם למשה וסדר כתיבתם על ידו והוא מפי הגבורה כתבם לא מפי עצמו.

אברבנאל שמות טו,א: וכך היתה שירת הים, שסדרה משה רבינו לשבח ולהלל לאל העונה אותו בעת צרתו. ולכך מרים אחותו גם היא עשתה שירה בתופים ובמחולות, כמו שיתבאר. האמנם נכתבו השירות ההמה בתורה ובדברי הנביאים, לפי שהשם קבלם ורצה בהם וצוה שיכתבו שמה. הנה אם כן סדור השירה הזאת היה ממש רבינו, וכתיבתה בתורה היתה מפי הגבורה.

שמונה פסוקים שבתורה

בבא בתרא טו,א: אמר מר יהושע **כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה**. תניא כמאן דאמר שמונה פסוקים אחרונים שבתורה יהושע כתבן. דתניא "וימת שם משה עבד ה'" — אפשר משה מת וכתב "וימת שם משה"? אלא, עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי ר' יהודה. ואמרי לה ר' נחמיה. אמר לו ר' שמעון: אפשר ספר תורה חסר אות אחת? וכתוב "לקח את ספר התורה הזו" אלא, עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב. מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע [...] **כמאן אזלא הא דאמר ר' יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב: שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן? לימא ר' יהודה היא ולא כר' שמעון? אפילו תימא ר' שמעון, הואיל ואשתנו אשתנו.**

אבן עזרא דברים לד,א: ויעל משה — לפי דעתי: כי מזה הפסוק כתב יהושע, כי אחר שעלה משה לא ירד, ובדרך נבואה כתבו.

אבן עזרא דברים א,א-ג: ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתוב משה (דברים ל"א:ט'), והכנעני אז בארץ (בראשית י"ב:ו), בהר י"י יראה (בראשית כ"ב:י"ד), והנה ערשו (דברים ג':י"א), תכיר האמת.

רמב"ם הלכות תפילה יג,ו: שמונה פסוקים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בפחות מעשרה. אף על פי שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם, הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה, הרי נשתנו, ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן.

שינויים בין דברים לשאר התורה: שיטת אבן עזרא בנבואת משה

רמב"ן דברים ה,א: ועתה יתחיל במשנה תורה, ואמר להם עשרת הדברות, ולא שנה ולא ביאר כלום באנכי ולא יהיה לך, כי מפי הגבורה שמעום.

אבן עזרא שמות כ,א: משפט אנשי לשון הקדש שפעם יבארו דבורם באר היטיב, ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות, שיוכל השומע להבין טעמם. ודע כי המלות הם כגופות, והטעמים כנשמות, והגוף לנשמה כמו כלי. על כן, משפט החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים, ואינם חוששים משנוי המלות, אחר שהם שוות בטעמים. [...] ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורות לא המלות. [...] והנה הזכירה כוללת השמירה. וטעם זכור — שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע, וכל זה בעבור שישמור יום השביעי שלא יעשה בו מלאכה. והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר השם: זכור, הבינו כל השומעים כי טעמו כמו: שמור, כאילו בבת אחת נאמרו.

אבן עזרא, ספר ההגנה על רס"ג: אומר לך כלל: כי הנביאים אינם שומרים המלות בעצמם בשנותם הדבר, רק הטעמים שומרים לבדם, שהם העקרים; כדברי אליעזר: 'הגמאיני' — 'השקיני'; ויצחק אמר לעשו: 'בעבור תברכך נפשי', ורבקה אמרה: 'ואברכך לפני ה' לפני מותי'; ובחלום: 'יפות המראה' — 'ויפות התואר'; ונאמר לבלעם 'ארה לי', והוא אמר: 'קבה לי'; ובדברי משה: 'וישלח ישראל מלאכים אל סיחון ... אעברה בארצך, לא נטה בשדה ובכרם', ומשה שנה ואמר: 'בדרך בדרך נלך ... אוכל בכסף תשכירני ואכלתי'; וכתוב: 'ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם', ומשה שנה ואמר 'הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם'; ובראשון: 'ואעשה אותך לגוי גדול', ובשני: 'לגוי עצום'. ובמצות האבות: 'אל ארץ אבותיך ולמולדתך, ואהיה עמך' — 'שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך'; 'כעפר הארץ' — 'כחול הים'. ככה בעשרת הדברים: 'זכור' ו'שמור', ו'עד שקר' — 'שוא', 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה'. 'אבני שהם' בלא ו'ו, ומשה שנה בו"; גם 'לא תנאף' ככה בדברים בו"ו החיבור: 'ולא תנאף'.

אבן עזרא, ספר ההגנה על רס"ג: ויאמר הגאון [רס"ג] כי ישעיה היה לשונו צח ועמוס, ויאמר [דונש] כי זאת טעות גדולה, לפי שכל דברי המקרא הם דברי השם. והטעות הגדולה הוא ביד [דונש], **כי טעמי המלות הם כרוחות ודמיונות יחדשם השם בנשמת הנביא, והוא ירכיב הטעמים כפי כחו שקבל בתחלה מהשם וכפי תולדתו ומשפטו.**

דברים פרק ה: (יט) וַיְהִי כְשִׁמְעֶכֶם אֶת הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וַהֲרֵר בְּעַר בְּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל רֹאשֵׁי שְׁבָטֵיכֶם וְזַנְיֵיכֶם. (כ) וַתֹּאמְרוּ הֵן הִרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ וְאֶת קִלּוֹ שִׁמְעָנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רְאִינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַי. (כא) וְעַתָּה לָמָּה נִמּוֹת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסְפִּים אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַת אֶת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתָּנוּ. (כב) כִּי מִי כָּל בְּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמָנוּ וְיָחַי. (כג) קִרַב אַתָּה וּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ. (כד) וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבָרֵיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְרוּ אֵלַיךָ הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבְרוּ. [...] (כו) לָךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאַהֲלֵיכֶם. (כז) וְאַתָּה פֹּה עֹמֵד עִמָּדִי וְאַדְבַּרְהָ אֵלֶיךָ אֶת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תִּלְמָדֵם וְעָשׂוּ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ.

אבן עזרא דברים פרק ה: ואת קולו [שמענו מתוך האש] – עשרת הדברות. [...] ואתה פה עמד עמדי – והטעם: שישוב. וכן כתוב: ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים, והנה רוב התורה בסניני נאמר למשה.

במדבר ז, פט: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדות מבין שני הכרבים וידבר אליו.

אבן עזרא במדבר ז, פט: וטעם 'ובבא משה' – יתכן שתחלת הדבור, שהוא 'ויקרא אל משה' (וי' א, א), היה כאשר נשלמה החנוכה. [...] וטעם 'וישמע' – שהוא היה לבדו שומע הקול, ולא ישמענו מי שהיה באהל מועד מחוץ לפרכת; [...] כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע (מ"ב ו, יז). וכן 'ויגל יי' את עיני בלעם' (במ' כב, לא). 'וידבר אליו' – כן היה משפט הדבור תמיד.

נספח: ברכה וקללה, החיים והמות

דברים פרק יא: (כו) רָאָה אָנֹכִי נֹתֵן לְפָנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וְקִלְלָה. (כז) אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם. (כח) וְהַקִּלְלָה אִם לֹא תִשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסָרְתֶם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְלַכֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם.

דברים פרק ל: (טו) רָאָה נִתְמִי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הַרָע. [...] (יט) הַעֲדִיתִי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נִתְמִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקִּלְלָה וּבְחִסְרֵת בְּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְנִרְעָד.